

Bruselská dohoda (1931) jako kontroverzní pokus řešit problémy světové výroby a obchodu s cukrem

BRUSSELS AGREEMENT (1931) AS CONTROVERSIAL ATTEMPT TO SOLVE PROBLEMS
OF WORLD PRODUCTION AND SUGAR TRADE

Aleš Skřivan ml., Jakub Drábek – Vysoká škola ekonomická v Praze

Obecné tendence směřující k podstatnému odbourání regulace spojené s produkcí cukru a přidružených výrobků jsou postřehnutelné již od konce 19. století. Roku 1902 podepsali zástupci některých evropských států (konkrétně Belgie, Francie, Německo, Itálie, Nizozemsko, Španělsko, Švédsko a Norsko, Velká Británie, Rakousko-Uhersko, tedy vlády Rakouska a Uher¹) Bruselskou konvenci, která pro cukrovarnictví v signatářských zemích znamenala eliminaci všech dotací (přímých i nepřímých). Mezi signatáři byly zastoupeny všechny evropské státy s rozsáhlejší cukrovarnickou výrobou kromě Ruska, které se přidalo až roku 1907 (1^a, 2^a).² Státy participující na této dohodě dále souhlasily se zastavením importu cukru ze zemí zvýhodňujících své producenty, nebo na dovoz z těchto zemí uvalit vyrovnávací cla. Bruselská dohoda do značné míry reagovala na měnící se strukturu celosvětové produkce cukru, kde začala sílit konkurence třtinového cukru (3^a). Rok 1902 se tedy stal z pohledu mezinárodního obchodu s cukrem důležitým milníkem, bylo docíleno relativně efektivního ujednání, jehož význam přesahoval hranici evropského kontinentu. Bruselská dohoda se stala se precedentem, který ukázal, že mezinárodní dohodou principiálně lze efektivně upravit mezinárodní obchod s cukrem. V roce 1908 byla Bruselská dohoda prodloužena, její funkčnost však skončila s vypuknutím první světové války a roku 1920 byla anulována (1^a, 4).

Po první světové válce došlo k dalším změnám poměru ve světové výrobě cukru, kdy majorita připadala jednoznačně cukru třtinovému (poměr výroby řepného cukru k výrobě třtinového byl před válkou zhruba 1:1, v roce 1921 pak téměř 1:2,75) (5). V období stabilizace ekonomik a jejich postupného přechodu z válečné na mírovou výrobu nehrály mezinárodní dohody spojené s cukrovarnictvím podstatnou úlohu. Změna nastala až po dosažení úrovně předválečné produkce (v polovině dvacátých let 20. století), kdy zesílily snahy o mezinárodní spolupráci a pokusy vyřešit problémy s nadvýrobou cukru a jeho obchodováním. Iniciátorem další mezinárodní dohody se stala Kuba, která začala deklarativním snížením vlastní produkce roku 1926. Redukce výroby sice znamenala zvýšení

ceny cukru na světovém trhu daného roku, jednalo se však jen o přechodný jev. Globální produkce stále rostla, zejména v důsledku změn na Jávě (6). Roku 1927 vyjednal kubánský plukovník Miguel Tarafa (v současné době převažuje označení tohoto aktu jako Tarafova akce nebo mise) se zástupci Kuby, Polska, Československa a Německa společný postup, kterým se měly vyřešit problémy cukrovarnictví. Dohoda obsahovala úmluvy o snížení osevnických ploch a snahu stimulovat tuzemskou spotřebu cukru, což by znamenalo snižování nutnosti exportu. Stanovisko nizozemské vlády, která hájila zájmy Jávy (druhého největšího producenta cukru), jež se odmítla k dohodě připojit, však odsoudilo kubánskou cukrovarnickou dohodu k nezdaru (7^a). Stejný problém, totiž odmítnutí participace jednoho či více mezinárodních producentů na mezinárodních dohodách, v podstatě předznamenal nefunkčnost dalších, navazujících mezinárodních dohod.

Další pokus vyřešit mezinárodní situaci byl realizován v dubnu roku 1929 na půdě Společnosti národů v Ženevě. Jednání se účastnili zástupci Kuby, Německa, Belgie, Polska, Československa a Maďarska, mělo spíše jen informační charakter a nevedlo k podpisu žádné mezinárodní dohody. Země, které se tohoto shromáždění účastnily, se na přelomu června a července 1929 v Bruselu shodly na novém čtyřletém projektu, který upravoval omezení vývozu cukru a stabilizaci světových cen. Stejně jako předchozí dohodu ani tuto nepodpořili další významní exportéři, zejména Jáva, Filipíny, Peru a Dominikánská republika (1^b, 7^b).

Začátek hospodářské krize na podzim 1929 znamenal pro většinu průmyslových odvětví snižování produkce a zavedení protekcionistických opatření. Fakticky se například výrazně zhoršila možnost kubánských producentů exportovat na strategický trh USA (v polovině 20. let přibližně 70 % z celkových výrobních kapacit kubánských cukrovarů vlastnily severoamerické banky) (2^b, 8). Stejně tak ani situace v Evropě nebyla pro cukrovarníky optimální. Jedním z důvodů byla i nezvykle velká úroda řepy na začátku 30. let znamenající zvyšování zásob cukru, který se začal stávat v tak velkém množství neobchodovatelným, také z tohoto důvodu i evropské producenti začali být silně nakloněni ke společným dohodám, řešením (2^b).

Na začátku 30. let byl pověřen americký právník Thomas Chadbourne organizací jednání vedoucích k mezinárodní smlouvě o výrobě a obchodu s cukrem. K jeho nejdůležitějším úkolům patřilo přesvědčit Jávu o výhodnosti společného postupu. Tento cíl byl naplněn již během úvodních rozhovorů. Jáva změnila názor a chtěla participovat, k čemuž jí vedlo snižování celosvětové

¹ K vyjednáváním týkající se účasti Rakousko-Uherska na této dohodě blíže viz Internationale Brüsseler Zuckerkonvention, F90 – 1, Administrative Registratur Fach, Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Tento karton obsahuje také celý text dohody ve francouzštině a němčině. Dále také Internationale Brüsseler Zuckerkonvention, F90 – 3, tamtéž.

² Soudobé hodnocení mezinárodních cukerních dohod podepsaných ve 30. letech viz (18).

Tab. 1. Produkce cukru ve vybraných zemích (1913–1936)

Země	Produkce cukru – v hodnotě surového cukru (tis. t)							
	1913/1914	1929/1930	1930/1931	1931/1932	1932/1933	1933/1934	1934/1935	1935/1936
Československo		1 035	1 143	815	634	517	638	571
Německo	2 716	1 985	2 547	1 596	1 091	1 428	1 671	1 676
Maďarsko		247	234	125	103	136	120	117
Belgie	230	252	283	205	265	247	269	241
Polsko		917	782	493	417	342	447	444
Francie	797	917	1 205	874	1 022	946	1 223	924
Celkem v Evropě	8 257	8 260	10 633	7 482	6 502	7 368	8 493	9 121
Podíl sign. zemí (%)		53,70	46,92	43,22	38,60	36,24	37,03	33,43
Jáva*	1 528	3 116	3 172	3 009	2 760	1 504	701	564
Kuba	2 672	4 806	3 214	2 678	2 053	2 340	2 611	2 603
Havaj	560	842	905	933	1 055	852	877	925
Celosvětová výroba	19 298	27 229	28 512	25 845	24 529	25 563	25 187	27 189

* Hodnoty jsou dopočítány z bílého cukru, aby odpovídaly statistikám ostatních států.

Pramen: ÚSČPC (17)

ceny cukru a z něho vyplývající ztrátovost řady jávských producentů (3^b). Zajímavým bylo například chování a taktika Německa, které v průběhu nových vyjednávání (v jistém ohledu místo Jávy) postupovalo poněkud oportunně a vymínilo si zvýšení přidělené kvóty na úkor jiných zemí (9). Podepsání dokumentu obsahujícího detailní postup i ve smyslu produkcí určených pro vývoz znamenalo, že po několika letech nenaplněných snah byla uzavřena mezinárodní dohoda, jíž se měly účastnit státy, respektive producenti, z různých částí světa. V květnu roku 1931 potvrdili zástupci belgického, československého, javánského, kubánského, maďarského a německého cukrovarnického průmyslu Chadbourneovu dohodu, k signatářům se později připojila i Jugoslávie a Peru (10). V roce 1931 signatářské země vytvářely zhruba polovinu světové produkce cukru (11). Na rozdíl od pozdější mezinárodní dohody o cukru z roku 1937, která byla uzavřena mezi vládami jednotlivých zemí, byla tato z roku 1931 podepsána a realizována jednotlivými organizacemi zastřešujícími cukrovarnictví v daných územních celcích (2^c, 12). Samozřejmě bez vládní podpory a spolupráce by nebylo možné daná omezení dlouhodobě garantovat, proto se dohoda stala určitým specifickým kompromisem. Nejednalo se o čisté obchodní smlouvu mezi vládami, ovšem ani o kartel soukromých producentů.

Konkrétní obsah smlouvy se dá rozdělit do dvou částí. První stanovila jednotlivým signatářským zemím exportní kvótu na dobu pěti let, druhá část byla spojena s určitým omezením vlastní výroby, které mělo garantovat postupné snižování zásob cukru. Dlouhodobým cílem mělo tedy být vyrovnání úrovní spotřeby a výroby cukru, což by znamenalo i stabilizaci ceny na dostatečně vysoké úrovni. Dohledem nad realizováním obsahu byla pověřena „International Sugar Council“, která sídlila v Haagu (13, 14). Sám Chadbourne se domníval, že dohoda poskytovala pro uskutečnění vytčených cílů optimální mechanismus, jelikož se neopírala o konkrétní pevné ceny, ale místo

toho byla zaměřena na dosažení rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou. Připomeňme, že cukr je z hlediska spotřeby v krátkém období značně neelastická komodita, což přirozeně ovlivňuje strategii a očekávání producentů (2^d). Implikace ze společných ujednání ve vztahu ke zvýšení ceny cukru byla tedy dvojí, za prvé nevytvářet přebytné zásoby, za druhé snížit samotnou produkci cukru. Dohoda v podstatě nepředpokládala, že by se mohly vytvářet zásoby i při jejím dodržování a signatáři také zjevně neočekávali nějaké výrazné zvyšování produkce v zemích, které stály mimo dohodu, v krátkém časovém horizontu (2e).

Skutečný vývoj byl velmi daleko předpokládanému scénáři (15). Zásahy realizované na základě Chadbourneovy dohody měly z celosvětového pohledu v dlouhém období jen omezený dopad. Roku 1932 ceny cukru klesly na rekordně nízkou úroveň. V dalších letech se sice trh stabilizoval při vyšší ceně cukru, ale ono mírné zlepšení nemohlo vyvážit náklady a úsilí států cukerní dohody. Signatářské státy ve skutečnosti vyvážely ještě méně, než určovala Chadbourneova dohoda. Jednou z dalších trhlin Chadbourneovy dohody byla skutečnost, že při jejím sestavování nebyl uvažován trend klesající spotřeby cukru v důsledku hospodářské krize, který pro mnohé ekonomiky znamenal v celkovém úhrnu v lepším případě stagnaci konzumace, či v horším případě její pokles.³ Stejně tak mezi státy realizujícími dohodu nedošlo ke spolupráci v otázce celní politiky, která by mohla popřípadě vést ke zlepšení vývoje cen.

Dopady Chadbourneovy dohody na světovou výrobu a obchod s cukrem byly přinejmenším sporné. V některých státech, které se dohody neúčastnily, se mj. v důsledku sílícího protekcionismu stalo cukrovarnictví atraktivním odvětvím a motivovalo stávající tuzemské producenty ke zvýšení výroby nebo nové subjekty ke vstupu na trh. Jelikož signatářské země

³ Dále viz (19).

dobrovolně snížily svou produkci, uvolnily tak část trhu pro nově přichozí konkurenty, čímž bylo v globálním pohledu docíleno pouze snížení důležitosti signatářských zemí ve vztahu k celosvětovému trhu, respektive ke snížení celkového poměru cukru dodávaného participanty oproti ostatním zemím. Docházelo tak pouze k určitému nahrazení produkce tradičních exportérů těmi novými.⁴ (Dohoda z roku 1937 potom měla za cíl řešit tento nedostatek Chadbourneova projektu, tj. zapojení více zemí do nové spolupráce. Kromě jiných nových účastníků podepsal tuto mezinárodní smlouvu i SSSR, další významný producent cukru.)⁽¹⁶⁾ Teoreticky popsáný rámec lze demonstrovat konkrétně na situaci kubánského cukrovarnictví. Od roku 1930 do roku 1933 se množství cukru celkem exportovaného do USA snížilo na zhruba polovinu, naproti tomu se na trhu USA zvyšoval počet domácích producentů a dále se zvyšoval (bezcelní) dovoz z Filipín nebo Havaje.

Mezi roky 1931 a 1934 se podíl zemí Chadbourneovy dohody snížil na jednu čtvrtinu světové produkce. Z pohledu efektivity se také jednalo o významné snížení globálního potenciálu, kdy díky ochraně trhů docházelo k růstu výroby cukru v zemích, kde byly náklady relativně vyšší, než v zemích, které svou produkci dobrovolně snižovaly, ač přitom měly výrazně nižší náklady produkce.⁵

Chadbourneova dohoda v podstatě skončila neúspěchem, její hodnocení je však složité. Na jedné straně se zdálo být hlavním problémem, nedostatkem dohody nezískání podpory od dostatečného počtu států, dalších významných producentů cukru, z čehož vyplývala i určitá osamocenosť signatářských států. Na druhé straně nelze opominout ani některé významné objektivní okolnosti, především vliv hospodářské krize, jejího dopadu na světovou výrobu cukru. Polemiku vyvolává samozřejmě už jen samotná otázka, zda podobná mezinárodní snaha koordinovat výrobu a obchod s cukrem není v rozporu se základními (zdravými) principy tržních ekonomik.

Text je jedním z výsledků projektu Cukrovarnický průmysl jako opomíjený aktér mezinárodního obchodu v meziválečném období (Interní grantová agentura VŠE, projekt: F5/9/2017).

Souhrn

Na přelomu 20. a 30. let 20. století zesílily mezinárodní snahy o nalezení společného postupu při řešení problémů souvisejících s aktuálním stavem světové výroby a obchodu s cukrem. V roce 1931 byl z podnětu amerického právníka Thomas Chadbournea vytvořen výbor, jehož činnost vyústila v podpis nové mezinárodní dohody o cukru řadou významných světových producentů. Nová dohoda se však nestala účinným řešením problémů cukerní výroby a exportu v signatářských zemích. Tento neúspěch byl v menší či větší míře ovlivněn několika faktory. V první řadě signatářské země zjevně podcenily reálné možnosti zvýšení produkce cukru v nesignatářských zemích. Za určitý nedostatek může být považována i skutečnost, že dohoda nestanovila účinné nástroje k ovlivňování cenového vývoje v dalších letech a prakticky se nepokusila o stimulaci nějaké efektivní spolupráce v oblasti celní politiky. Důležitou roli přirozeně sehrály také obecné trendy v době velké hospodářské krize vedoucí například ke stagnaci nebo poklesu spotřeby cukru.

Klíčová slova: Bruselská dohoda, cukr, výroba, obchod s cukrem.

⁴ Srv. otázku připojení dalších zemí k Chadbourneově dohodě (20).

⁵ Podrobněji viz (21).

Literatura

1. PÉREZ-LÓPEZ, J. F.: *The Economics of Cuban Sugar*. University of Pittsburgh Press, 1991, s. 173^a, s. 176^b.
2. FAKHRI, M.: *Sugar and the Making of International Trade Law*. Cambridge Univ. Press, 2014, s. 72^a, s. 114^b, s. 73^c, s. 115^d, s. 116^e.
3. HANNAH, A. C.; SPENCE, D.: *The International Sugar Trade*. John Wiley & Sons Inc., 2007, s. 23^a, s. 229^b.
4. *Jednatelská zpráva Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách přednesená na valné hromadě dne 29. května 1915*. Spolek pro průmysl cukrovarnický v Čechách, Praha, 1915, s. 5.
5. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického přednesená na valné hromadě dne 24. května 1921*. Ústřední spolek československého průmyslu cukrovarnického (ÚSČPC), Praha, 1921, s. 3.
6. CHALMIN, P.: *The making of a sugar giant: tate and Lyle, 1859–1989*. New York: Harwood Academic Publishers, 1990, 151 s.
7. TOPIK, S.; MARICHAL, C.; ZEPHYR, F. (EDIT): *From Silver to Cocaine: Latin American Commodity Chains and the Building of the World Economy, 1500–2000*. Duke University Press, 2006, s. 160^a, s. 161–162^b.
8. GRAEVENITZ, F. G.: Exogenous Transnationalism: java and 'Europe' in an Organised World Sugar Market (1927–37). In *Contemporary European History*, 20, 2011 (3), 261 s.
9. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického přednesená na valné hromadě dne 17. června 1931 v Praze*. ÚSČPC, Praha, 1931, s. 40–42.
10. GUTIERREZ, V.: *The World Sugar Problem 1926–1935*, London, Norman Rodger 1935, s. 136–138.
11. HILL, E. M.: *Smokeless Sugar. The Death of a Provincial Bureaucrat and the Construction of China's National Economy*, University of British Columbia Press 2010, 21 s.
12. *Britské názory na mezinárodní dohodu o cukru z roku 1937 International Sugar Agreement*, BT (Board of Trade) 11/1595, The National Archives, London.
13. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického přednesená na valné hromadě dne 24. června 1932 v Praze*. ÚSČPC, Praha, 1932, 37 s.
14. HANNAH, A. C.; SPENCE, D.: *The International Sugar Trade*. John Wiley Sons Inc., 2007, s. 229.
15. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického přednesená na valné hromadě dne 22. června 1933 v Praze*. ÚSČPC, Praha, 1933, s. 9, 11.
16. WILK, K.: International Affairs: the International Sugar Régime. *The American Political Science Review*, 33, 1939 (5), 864 s.
17. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického přednesená na valné hromadě dne 18. června 1937 v Praze*. ÚSČPC, Praha, 1937, s. 98–103.
18. WILK, K.: International Affairs: The International Sugar Régime. *The American Political Science Review*, 33, 1939 (5), s. 860–878.
19. PÉREZ-LÓPEZ, J.; ALVAREZ, J. (EDIT): *Reinventing the Cuban Sugar Agroindustry (Rural Economies in Transition)*. Lexington books, 2005, 72 s.
20. WILK, K.: International Affairs: The International Sugar Régime. *The American Political Science Review*, 33, 1939 (5), s. 871–872.
21. HILL, E. M.: *Smokeless Sugar. The Death of a Provincial Bureaucrat and the Construction of China's National Economy*. University of British Columbia Press 2010, 21 s.

Skřivan A., Drábek J.: Brussels Agreement (1931) as Controversial Attempt to Solve Problems of World Production and Trade in Sugar

At the turn of the 1920s and 1930s, international efforts intensified to find a common approach to resolving problems related to the current state of world production and trade in sugar. In 1931, a committee was formed at the initiative of American lawyer Thomas

Chadbourne, whose work resulted in signing of a new international sugar agreement by a number of major world producers. However, the new agreement did not become an effective solution to the problems of sugar production and export in the signatory countries. This failure was more or less influenced by several factors. In the first place, the signatory countries clearly underestimated the real potential for increasing sugar production in non-signatory countries. The agreement also did not provide effective tools for influencing price developments in the following years and did not stimulate effective cooperation in the field of customs policy. Moreover, general economic trends naturally played an important role during

the Great Depression, leading particularly to a stagnation or a fall in sugar consumption.

Key words: Brussels agreement, sugar, production, sugar trade.

Kontaktní adresa – Contact address:

prof. PhDr. Ing. Aleš Skřivan, Ph. D., Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, Katedra hospodářských dějin, nám. Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika, e-mail: aleskskrivan@hotmail.com

Cukrovar jako producent vody

SUGAR FACTORY AS PRODUCER OF WATER

Martin Čejka – Tereos TTD, a. s.

Dobrovický cukrovar nechal vystavět roku 1831 Karel Anselm Thurn-Taxis z již nevyužívaného zámku. Cukrovar neměl v důsledku svého umístění přístup k většímu zdroji vody, např. k řece, jako tomu bylo u mnoha jiných cukrovarů. V roce 1869/1870 byla postavena železnice severozápadní dráhy Nymburk – Mladá Boleslav a v Dobrovici bylo postaveno nádraží s vlečkou do cukrovaru. Roku 1874 byl cukrovar rekonstruován postavením baterie difuzerů Robert, novou pračkou řepy, výpenkou se zděným pláštěm a vzhledem k vyššímu zpracování vzrostla i spotřeba vody. Proto byl v roce 1877 vybudován litinový vodovod a parní čerpací stanice vody z Pěčického rybníka vzdáleného cca 3 km. V obdobích nedostatku vody se začalo uvažovat i o využití podzemní vody, a proto byla v letech 1907–1908 firmou J. Thiele z Oseku nad Duchcovem zhotovena artéská studna. Tento hloubkový vrt prošel celým uložením křídového útvaru mocným 385,2 m a skončil v permském útvaru v podkladu křídy v hloubce 727,2 m (1). Vrt sloužil pouze jako doplňkový zdroj vody, ale účel plnil. Systém čerpání technologických vod z kaskády rybníků byl funkční ještě v 90. letech 20. století. Po zefektivnění nakládání s vodou a dalších technologií, zejména lisování řepných řízků na vyšší sušinu, a po navýšení zpracovatelské kapacity, se zde stala hlavním zdrojem technologické vody cukrová řepa.

Zdrojem technologické vody je dnes převážně voda obsažená ve zpracovávané řepě (bulva obsahuje průměrně 76 % vody). Při zahušťování cukerných roztoků vznikají z par kondenzáty, jejich část slouží pro doplnění ztrát vody pro výrobu topné páry (největší část vody je kondenzát z páry z kotelny, která kondenzuje v 1. tělese odparky) v kotelně a další část se chladí na barometrické kondenzaci. K jejich chlazení slouží barometrická voda z chladicího okruhu. Chlazení této vody probíhá na chladicích věžích. Část barometrické vody

a kondenzátů se akumuluje v nádrži, a tato voda slouží v sirobové kampani jako zdroj vody pro provoz lihovaru. Další část přebytků barometrické vody je určena zejména pro zlepšování kvality vody v okruhu prací vody. Z prací vody se v sedimentačních nádržích usazuje vypraná zemina. Doplnováním pracího okruhu čistou vodou se zvětšuje množství vody, která se v sedimentačních nádržích akumuluje. Přebytek vody, který přesahuje množství vody nutné pro zahájení další kampaně, se odvádí na biologickou čistírnu odpadních vod a odtud se vypouští do recipientu.

Čištění odpadních vod a jejich bilance

Čistírna odpadních vod (ČOV) v cukrovaru Dobrovice byla uvedena do provozu v hospodářském roce 1997/1998. Od té doby zde došlo k mnoha změnám ve vodním hospodářství, z nichž nejvýznamnější jsou výstavba lihovaru a výstavba biostanice na zpracování lihovarnických výpalků. Schéma ČOV je na obr. 1.

Obr. 1. Schéma čistírny odpadních vod dobrovického cukrovaru

